



Реутов Віктор Євгенійович,
доктор економічних наук, доцент
Кримський економічний інститут ДВНЗ
«КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», директор

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ РЕГІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ

Із часу здобуття Україною незалежності проблеми регіонального розвитку, що проявлялися ще в 70-х роках ХХ сторіччя, не тільки не були вирішені, але й значно загострилися. Така ситуація обумовлюється як повним ігноруванням важливості структурної трансформації регіональних економічних систем так і недостатнім обліком особливостей регіонального розвитку при визначенні цілей і завдань соціально-економічної політики.

Незважаючи на те, що подібні процеси регіональних трансформацій проявлялися в багатьох країнах, економіці України властива певна специфіка, що обумовлюється територіальними, історичними, демографічними й іншими факторами, а також глобальністю змін, що відбуваються. Період активного формування ринкових відносин чітко показав, що без державного і регіонального регулювання трансформаційні процеси призводять до кризових і дезінтеграційних явищ, що знаходить свій прояв у надмірній централізації державної влади, відсутності належної матеріальної й фінансової основи й державної підтримки регіонального розвитку, недосконалої розмежування повноважень між різними рівнями влади на основі принципу субсидіарності.

Незадовільний стан вирішення соціально-економічних та екологічних проблем регіонів свідчать про відсутність зваженої державної регіональної політики, що негативно позначається на економічному розвитку регіонів, приводить до поглиблення диспропорцій у територіальній структурі національної економіки й у соціальній сфері її регіонів. Все це, значною мірою, є наслідком трансформаційної кризи в Україні.

Вивченням основ регіонального розвитку, виявленням певних особливостей, закономірностей і формуванням на цій основі тих чи інших парадигм займалися представники різних закордонних наукових шкіл регіональної економіки: німецької (Й. Тюнен [1]), англо-американської (М. Сторпер, Р. Уолкер [2], Х. Річардсон [3] та ін.), французької (Ф. Перру [4], Ж.-Р. Бурвіль та ін.). Теоретичне обґрунтування концептуальних підходів до різних аспектів регіонального розвитку та комплекс практичних аспектів і проблем регіонального розвитку розкрито і в роботах вітчизняних дослідників: Бандури С.І. [5], Буркинського Б.В. [6], Василенко В.М. [7], Гейця В.М. [8], Герасимчук З.В. [9], Долишного М.І. [10], Галушкіної Т.П. [11], Павлова В.І. [12], Чернюка Л.Г. [13], Чумаченка М.Г. [14], та ін. Складність і багатогранність проблем регіонального розвитку спричиняються необхідність їхнього вивчення в системі координат, що задається різними рівнями методології дослідження. У раніше проведених дослідженнях присвячених проблемам регіонального розвитку вже були сформовані певні методико-методологічні основи. Істотний внесок у формування методології і методик регіональних досліджень внесли: Бутко Н.П. [16], Петкова Л.О. [17], Третьяк В.В. [18], Чужиков В.І. [15] та ін.

Вищевказані вчені внесли істотний вклад у формування системної палітри дослідження специфіки національного регіонального середовища, зокрема її ядра - регіональної економіки, механізму її функціонування й регулювання, а також аналізу їхньої специфіки й проблем розвитку в період ринкових трансформацій. Однак більшість дослідників акцентували свою увагу на окремих аспектах і проблемах регіонального розвитку. У той же час структурна перебудова економіки й трансформаційних процесів регіонального розвитку обумовили необхідність проведення комплексних і системних досліджень стану й перспектив економічного розвитку України на регіональному рівні. Крім того, недостатньо науково-обґрунтована державна регіональна політика послужила причиною малоефективного розвитку економіки країни в цілому, а також низького рівня її економічної безпеки. Постійно змінюються внутрішні й зовнішні умови функціонування

регіональних господарських систем. Все це визначає необхідність обґрунтування нової парадигми, що детермінувала формування методології, концептуальних та методичних підходів к дослідженню трансформаційних процесів на мезорівні з метою реалізації трансформаційних зрушень як запоруки забезпечення сталого розвитку в регіональному вимірі.

Діагностика соціально-економічного стану та положення регіонально-просторових утворень України дозволила виявити ряд структурних зрушень у регіональних господарських комплексах, визначити суттєві диспропорції та розбіжності, зокрема за основними макроекономічними показниками.

Саме зі структурними трансформаціями зв'язаний комплекс специфічних завдань регіонального розвитку: формування сучасного ринкового середовища, подолання екстенсивного типу розвитку регіонів, зменшення міжрегіональних диспропорцій, раціональне використання економічного потенціалу кожного регіону.

Здебільшого значні диспропорції у економічному розвитку регіонів породжують розбіжності соціального характеру. Так, індустріально-передові регіони України за основними показниками промислового виробництва та відповідно формування дохідної частини значно випереджують аграрно-орієнтовані території та залишають позаду економічно нерозвинені регіони. Щодо екологічних аспектів та соціально-демографічних регіонального розвитку – просліджується прямо протилежна та вже усталена тенденція. Урахування територіальних диспропорцій у розвитку регіонів приводить до становлення закономірності нового характеру, що властива для України: закономірності прямо протилежної залежності економічного і соціально-демографічного розвитку. У розвинених європейських державах така закономірність у першу чергу обумовлена рівнем людського розвитку, якості та комфортності життя.

Все це вимагає побудови нового розуміння проблеми регіонального розвитку та територіальних диспропорцій та вироблення на цій основі нової парадигми розвитку ефективної економіки регіонів України та її збалансованого розвитку. При цьому збалансований розвиток регіонально-просторових утворень в умовах глобалізації, з нашої точки зору, можливий при поступовому подоланні, у разі необхідності, виявлених суперечностей та диспропорцій економічного та соціального характеру, що приведе до переходу до управління регіональним розвитком з урахуванням принципів сталого розвитку.

Нове бачення проблеми регіонального розвитку полягає у змінненні сучасних теоретичних поглядів на регіон та у його багатоаспектному розумінні як складної динамічної системи з певною територіальною та функціонально-галузевою структурою, що охоплює нові елементи розвитку продуктивних сил та відповідно викликає зміни у територіальній організації господарства.

Тому новою затребуваною формою в еволюційному плані такої системи є «4-і-тий центр» (рис. 1), що породжує необхідність формування певних засад, у тому числі теоретичних та нормативно-правових, нового концептуального підходу щодо ефективного управління регіональною господарською системою.

Незважаючи на значну кількість існуючих програмних документів у сфері регіонального розвитку, в Україні так і не прийнятий нормативно-правовий акт, який би регулював види, ієрархію, сферу дії цих документів. У підсумку, найчастіше важко визначити відмінність між документами і їх місце в ієрархії нормативно-правових актів. Складність полягає й у тому, що незрозумілим є статус програмних документів, під сумнівом обов'язковість їх виконання, відсутній відповідний механізм, співвідношення між собою й необхідне управлінське наповнення. В цій ситуації очікувати істотного внеску документів в ефективність державного управління не доводиться.

Прийняті нормативно-правові акти враховують основні тенденції та закономірності відповідного періоду, відображають певний державницький підхід щодо регіонального розвитку, основні його напрями (табл. 1).

Основним завданням сучасного державницького підходу щодо управління регіонально-просторовим розвитком є підвищення, у першу чергу, соціальних стандартів та економічного розвитку регіонів загалом. тому соціальна складова у системі управління регіональним розвитком посідає вагомe місце, незважаючи на її залежність від фінансово-інвестиційної складової.

Інноваційна складова регіонального розвитку посідає досить важливе місце, проте їй приділяють значно менше уваги, про що свідчать статистичні дані з приводу держбюджетного фінансування НДДКР у загальнонаціональному та регіональному плані.

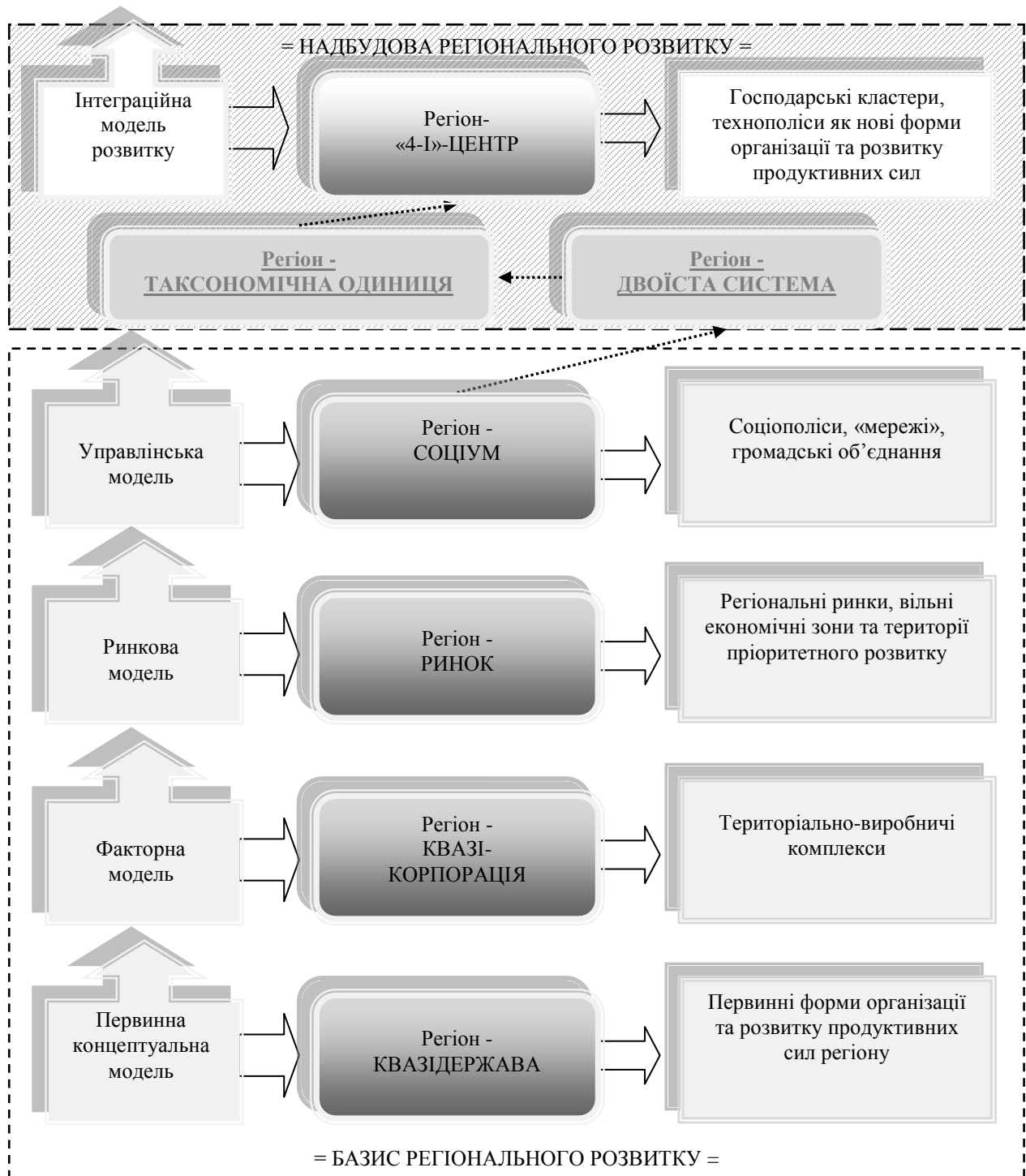


Рис. 1. Взаємозв'язок моделей і парадигм регіонального розвитку в еволюційному плані *

* розроблено автором із використанням даних [19; 20]

Відповідно до сучасних регіональних досліджень основним завданням регіонального розвитку та здійснення управління ним є підвищення ефективності економік регіонально-просторових утворень, дотримуючись одного з обраних векторів, якими виступають інвестиційна, інноваційна чи соціально-трудова складова, рівнозначність яких обумовлена кількістю та значимістю відповідних наукових праць з цієї проблематики. Змінення загальносистемних передумов та умов регіонального розвитку вимагає формування модернізованого підходу щодо регіонально-просторового розвитку й управління ним, виробленого з урахуванням результатів сучасних регіональних досліджень теоретичного та прикладного характеру.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика сучасного державницького та модернізованого підходів до регіонально-просторового розвитку та управління ним*

Основні проблемні сфери	Сучасний державницький підхід	Модернізований (авторський) підхід
Цілі РР	Підвищення соціальних стандартів та благополуччя населення регіонів країни, ефективності та конкурентоспроможності економіки	Досягнення трансформаційних зрушень у соціально-економічному розвитку регіонів через підвищення ефективності державної регіональної політики
Домінанти РР	Перерозподіл фінансових та грошово-кредитних ресурсів у індивідуальному порядку, а не на рівноправній паритетній основі серед всіма регіонами країни; орієнтація на врахування національних інтересів розвитку	Сталий регіональний розвиток як процес, що передбачає досягнення трансформаційних зрушень в економічній, соціальній та інших сферах; збалансоване врахування національних та регіональних інтересів розвитку
Основні напрями РР	Фінансово-економічний, соціально-трудоий, зовнішньоекономічний, інституціональний напрями	Просторовий та адміністративно-управлінський; фінансово-економічний, зовнішньоекономічний; соціальний; інфраструктурний; екологічний напрями
Регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку країни	Підтягування соціально-економічних показників окремих територій, обраних відповідно до індивідуального підходу; регулювання розвитку регіонів не залежно від рівня їхнього соціально-економічного зростання	Згладжування регіональних диспропорцій та асиметрій соціально-економічного розвитку, у т.ч. міжбюджетних трансфертів відповідно до комплексного та системного підходу
Органи державної влади, функції та сфери компетенції	Центральні органи виконавчої влади, центральні органи виконавчої влади на місцях, органи місцевого самоврядування; обмежене стимулювання місцевої ініціативи	Центральні органи виконавчої влади, центральні органи виконавчої влади на місцях, органи місцевого самоврядування; перерозподіл повноважень між «центром» та «регіонами», підвищення місцевої ініціативи
Нормативно-правове забезпечення	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р.	Доктрина регіонального розвитку України, що має форму проекту та яку слід затвердити Законом України «Про Доктрину регіонального розвитку України»

* складено автором з опрацюванням матеріалів джерел [21; 22]

У даному випадку управління регіональним розвитком спрямовано на забезпечення сталості регіонального розвитку через досягнення певних позитивних результуючих показників (ВРП, інвестиції в основний капітал та доходи населення у розрахунку на одну особу) задля підвищення рівня конкурентоспроможності регіональних господарських систем при формуванні відповідної інституціональної основи.

Відмітною рисою поданого модернізованого підходу від раніше проаналізованих є його комплексність та системність, що полягає у взаємообумовленості складових та врахуванні їх у такому порядку: інвестиційна, інноваційна, інтелектуальна, інформаційна складова.

Розвиток у більшій мірі тих чи інших складових відбувається відповідно до проходження того чи іншого етапу трансформації регіональної конкурентоспроможності (рис. 2).

Так, на першому етапі трансформації досягнення певного рівня конкурентоспроможності регіону в порівнянні з аналогічними територіально-просторовими утвореннями можливе за рахунок високого рівня доступності до природних ресурсів.

На другій стадії трансформації регіональна конкурентоспроможність тісно переплітається з інвестиційною привабливістю регіону зі сформованим інвестиційним і підприємницьким кліматом та з інвестиційною привабливістю галузей спеціалізації його господарського комплексу та окремих провідних підприємств – активних суб'єктів господарювання.

На третьому етапі формування нових конкурентних переваг можливе лише на основі стрімкого впровадження отриманих піонерських результатів розробок в сфері техніки, технологій, а також в сфері управління виробничим процесом.

На четвертому етапі для забезпечення подальшого зростання економіки необхідно сконцентрувати усі зусилля на інтелектуалізації виробництва та суспільства. В умовах переходу до знаннєвої регіональної економіки роль висококваліфікованих управлінських кадрів зростає і набуває особливого значення.

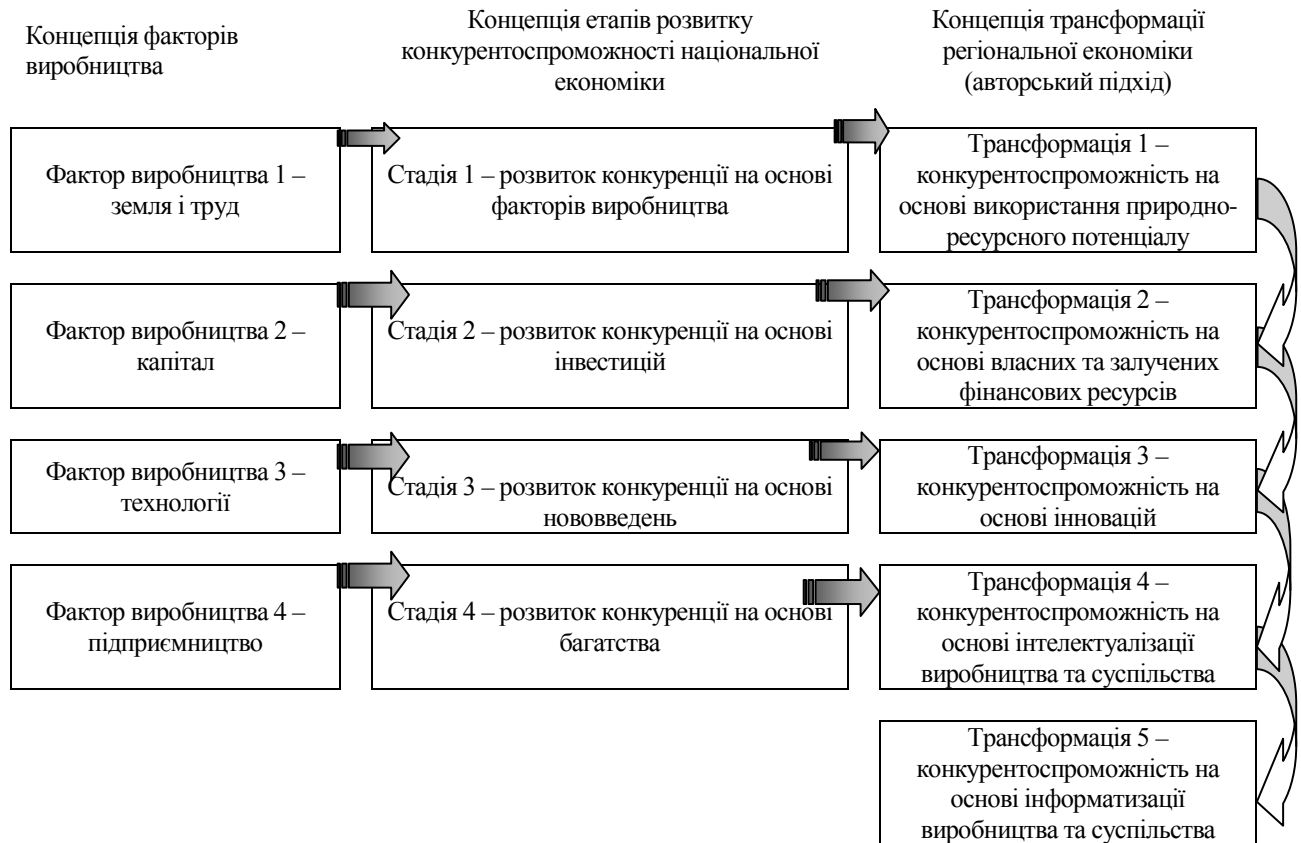


Рис. 2. Формування концепції трансформації регіональної конкурентоспроможності*

* складено автором на основі [23, с. 236]

Підвищення зацікавленості зі сторони науковців, економістів-практиків та державних діячів до проблем конкурентоспроможності та регіональної конкурентоспроможності зокрема зумовлено розвитком ринкових механізмів господарювання. При розробці нових напрямів стратегічного регіонального розвитку та управління ним слід врахувати наряду з цілями та завданнями, інституціональним, ресурсним та нормативно-правовим забезпеченням і ці аспекти.

Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року зазначено, що «основною метою Стратегії є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення», на основі зміцнення їх ресурсного потенціалу [21]. З нашої точки зору, такий підхід є дещо застарілим та не враховує сучасні науково-методичні та прикладні тенденції дослідження цих аспектів. Адже забезпечення регіональної конкурентоспроможності, її систематичне підвищення можливе через досягнення трансформаційних зрушень у соціально-економічному розвитку регіонально-просторових утворень, що аналізуються.

Таким чином, науковим підґрунтям запропонованого концептуального підходу до формування нової парадигми регіонального розвитку є авторське трактування та бачення щодо розкриття поняття «трансформаційні зрушення», що є відмітною рисою від існуючих та розроблених раніше підходів щодо регіонального розвитку та управління соціально-економічними процесами.

Нова парадигма побудови ефективної економіки регіонів базується на основних положеннях концепції сталого розвитку, перенесеної у регіональну площину з урахуванням принципів регіонального розвитку загальносистемного, правового та державницького характеру, серед яких слід виділити такі: принцип комплексності аналізу, принцип системності дій та принцип сталості регіонального розвитку.

Відповідно до нової парадигми побудови економіки регіонів сталий розвиток слід розглядати не як самоціль досягнення певних абсолютних значень показників, що з ідеологічної точки зору є можливим і єдино правильним, проте з економічної – практично не піддається здійсненню, а як неперервний процес якісного видозмінення цих показників, підвищення їхніх параметрів (рис. 3).

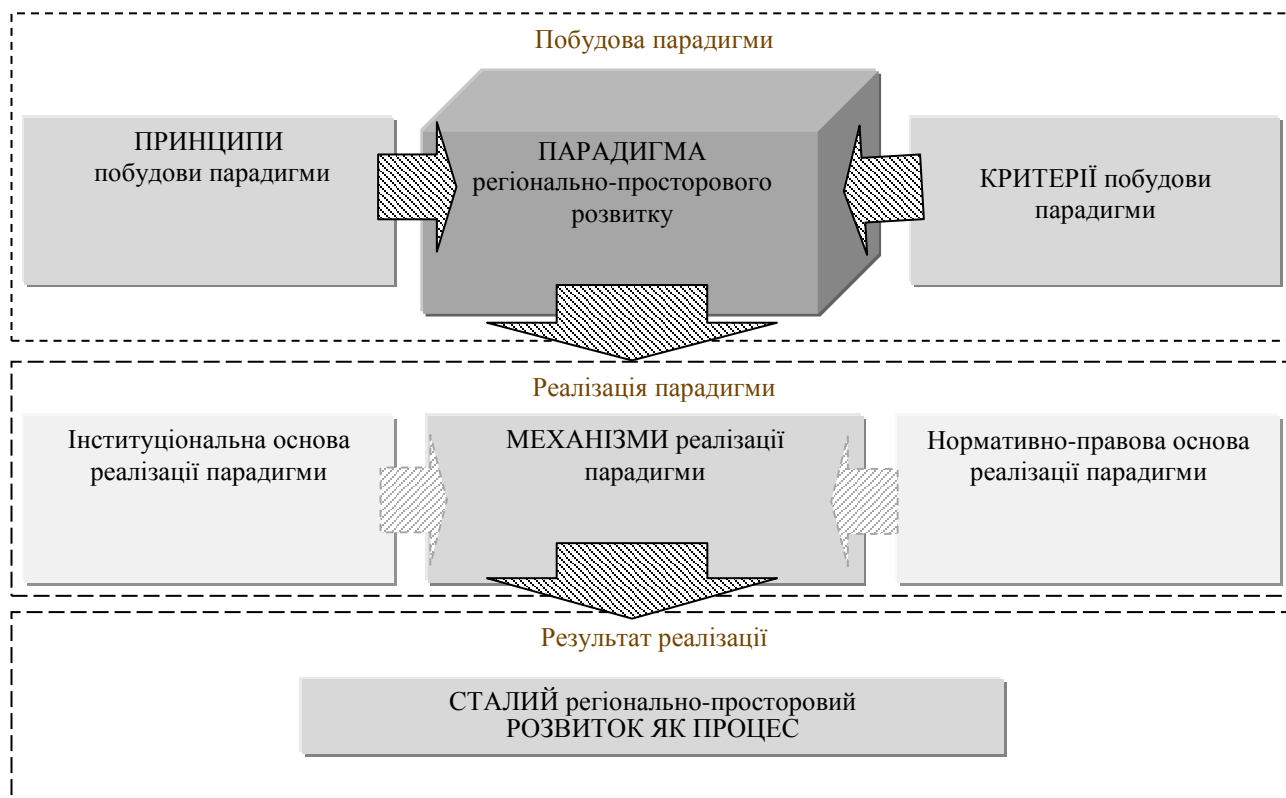


Рис. 3. Парадигмальні засади регіонально-просторового розвитку*

* складено автором

У цьому зв'язку регіональний розвиток підпорядкований певним скачкоподібним флуктуаційним коливанням, що є основою для виникнення трансформаційних зрушень соціально-економічного характеру. Основною формою трансформаційних зрушень є пікові позитивні показники соціально-економічного розвитку, що виникають в результаті проходження певних фаз тривалого трансформаційного процесу: трансформаційного спаду, кризи та трансформаційного підйому та виражаються у трансформаційних ефектах – як зміни в інституціональній, техніко-технологічній та соціально-економічній структурах у середньостроковій перспективі.

Умовою поступового досягнення трансформаційних зрушень господарських систем регіонально-просторових утворень є формування інституціональних та нормативно-правових основ регіонального розвитку.

До основних механізмів реалізації нової парадигми регіонального розвитку (рис. 4), як ефективного розвитку територіально-просторових утворень України на макrorівні на засадах сталості, комплексності та системності, слід віднести ряд інструментів та заходів, згрупованих за такими напрямками: просторовий розвиток України; бюджети й податки в регіональній політиці; інвестиції в регіональній політиці; зелена економіка, соціальний розвиток регіонів України; адміністративні центри регіонів України у вирішенні завдань регіональної політики; розвиток територій з особливим статусом; зовнішньоекономічне співробітництво регіонів України; розвиток інфраструктурних об'єктів; державне управління регіональним розвитком; формування, реалізація міжрегіональних, регіональних цільових програм.

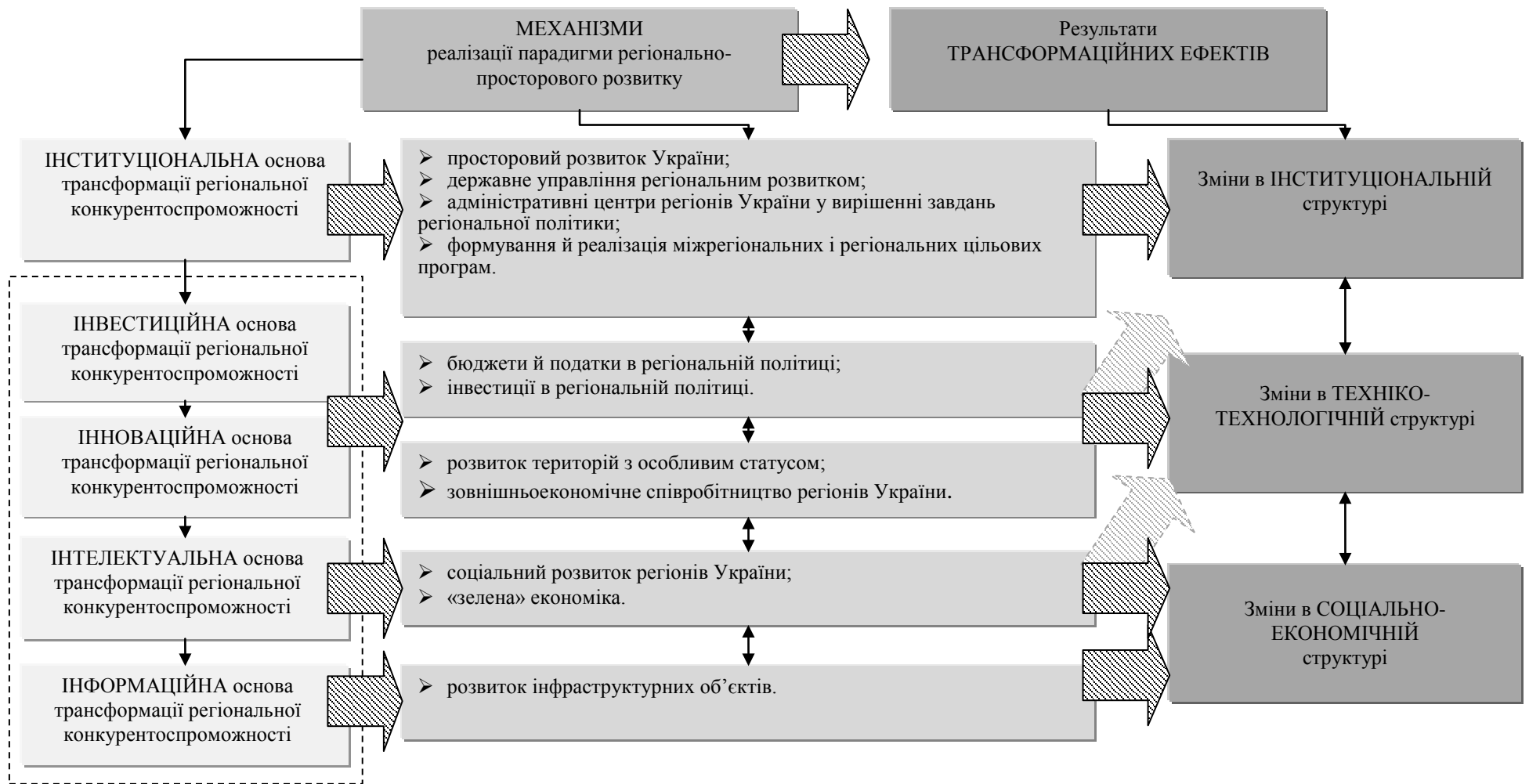


Рис. 4. Система механізмів реалізації парадигми регіонально-просторового розвитку країни *

* авторська розробка

Таким чином, побудова та впровадження на практиці основних положень нової парадигми регіонального-просторового розвитку можливі при формування його інституціональної основи, що полягає у розробці ряду інструментів та механізмів, пов'язаних, у першу чергу, із просторовим розвитком України, зокрема із розвитком адміністративних центрів регіонів України, що виступають так званими економічними локомотивами у вирішенні ряду завдань регіональної соціально-економічної політики.

Література

1. Тюнен Й. Г. Изолированное государство в его отношении к сельскому хозяйству и национальной экономике. Исследования о влиянии хлебных цен, богатства почвы и накладных расходов на земледелие / Й. Г. Тюнен; [пер. Е. А. Торнеус; под ред. проф. А. А. Рыбникова]. – М.: Экономическая жизнь, 1926. – 326 с.
2. Walker R. Capital and Industrial Location. In *Progressive Human Geography* / R. Walker, M. Storper. – NY, 1981. – P. 473-509.
3. Richardson H. *Regional Crown Theory* / H. Richardson. – London, 1973. – 495 p.
4. Перру Ф. Экономическая история: теория и перспективы / Ф. Перру. – THESIS, Зима, 1993. Вып. 1. – Т. 1.
5. Бандур С. І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, І. В. Терон. – К.: Вид. ПК «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. – 250 с.
6. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, С.В. Лазарева. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2007. – 140 с.
7. Василенко В.М. Економічний механізм стимулювання розвитку виробничо-територіальних систем: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.10.01 / Валерій Миколайович Василенко; НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. — Донецьк, 2000. — 37 с. — укр.
8. Геєць В. М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
9. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстр'я, 2001. – 528 с.
10. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: [монографія] / М. І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
11. Галушкіна Т. П. Стратегічні вектори регіональних трансформаційних зрушень: [монографія] / Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов, Л. М. Качаровська. – Сімферополь: ПП «Фенікс», 2009. – 320 с.
12. Павлов В. І. Методологія формування та механізм реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Павлов // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 18-29.
13. Чернюк Л. Г. Комплексність як невід'ємна умова ефективного розвитку регіональних господарських систем / Л. Г. Чернюк: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи»] (Київ, 26 листоп. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун.-т ім. В. Гетьмана», Рада по вивч. продуктив. сил України НАН України [та ін.]. – К.: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2009. – С. 720-723.
14. Чумаченко М. Г. Нариси з економіки регіону / М. Г. Чумаченко. – К.: Наукова думка, 1995. – 338 с. – П. 1.1.
15. Чужиков В. І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): автореф. дис. ... доктора екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. І. Чужиков. – К., 2003. – 33 с.
16. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці: дис. ... доктора екон. наук: 08.10.01 / Бутко Микола Петрович. – К., 2003. – 374 с.
17. Петкова Л. О. Теоретико-методологічні засади економічного зростання в Україні: регіональні аспекти: дис. ... доктора екон. наук: 08.10.01 / Петкова Леся Омелянівна. – К., 2006. – 371 с.
18. Третяк В. В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку регіональних зовнішньоекономічних зв'язків: дис. ... доктора екон. наук: 08.10.01 / Третяк Вікторія Вікторівна. – Луганськ, 2005. – 404 с.
19. Основы региональной экономики / [отв. ред. А. Г. Гранберг]. – М.: Экономика, 2000. – 495 с.
20. Скоч А. В. Эффективность кластеризации региональной экономики [Электронный ресурс] / А. В. Скоч // Экономические стратегии. – 2007. – № 05-06. – С. 156-159. – Режим доступа к журналу: http://www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2007_05_06/skoch.htm
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»: за станом на 16 трав. 2005 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України – 2006. – № 30. – стор. 36. – ст. 2132. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF&p=1279822456404504>
22. Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення: зб. офіц. документів / [авт.-упоряд. З. Варналій, С. Жемеренко, В. Жук, А. Павлюк, О. Шевченко]; за ред. З. Варналій.. – К.: НІСД, 2004. – 532 с.
23. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: [монографія] / [Андреева Н. Н., Баранік В. О., Белашов Є. В. та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова; Рада по вивч. продуктив. сил України НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досл. НАН України, Сумск. держ. ун-т [та ін.]. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582 с.